

K0771-M240 Källstorp Mekaniska

K0771-240. Hultgrens kvarn och mek. verkst., verkssdammen
1. Kvarn (1868).

2. Smedja/gjuteri/mechanisk verkstad (ca 1870).

3. Brygghus/Byk- och bakstuga (ca 1870).

4. Mekanisk verkstad (1939). F.d. plats för sågverk.

5. Boningshus (1916).

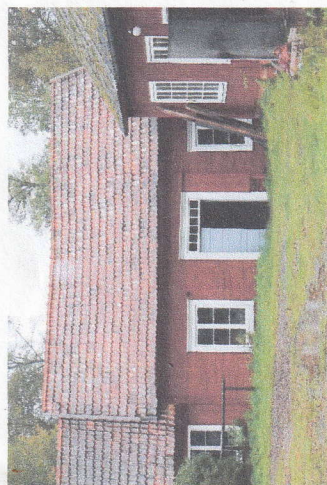
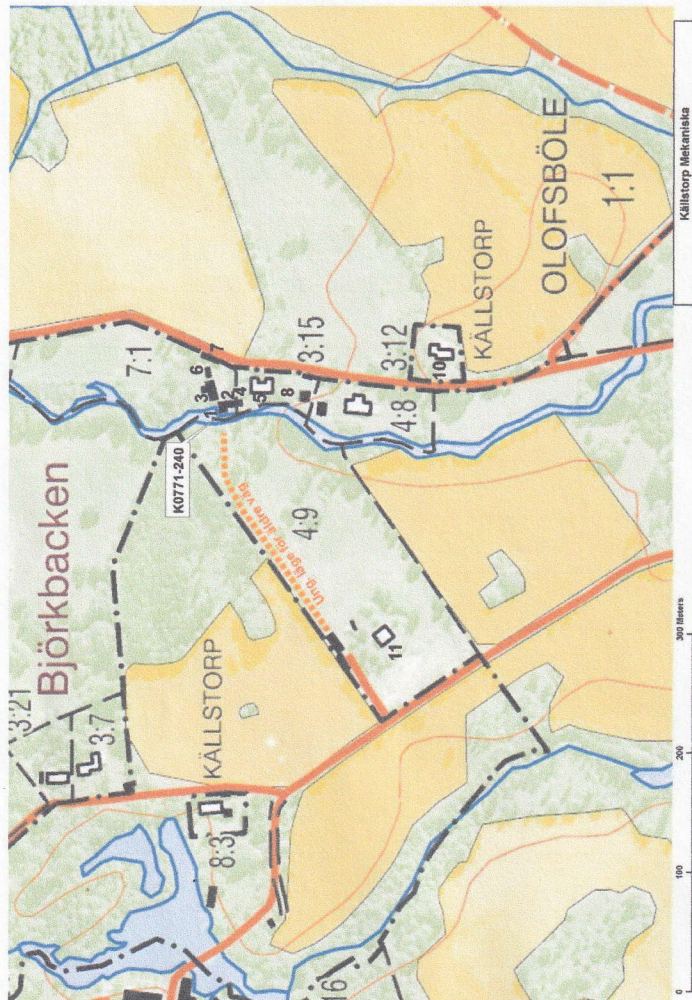
6. F.d. Ladugård/loge (innan 1869). I början av 1970-talet inredd till bostad av Malte Hultgren.

7. F.d. snickar- och mangelbod, flyttad och ombyggd till garage (trol. år 1924 då man sålde hästen och skaffade bil), samt vedbod & svinstall.

8. Stenkällare.

10. Malte Hultgrens bostad (1952).

11. Olle Hultgrens bostad (1920-tal, ombyggd 1946).

Kvarn (1).

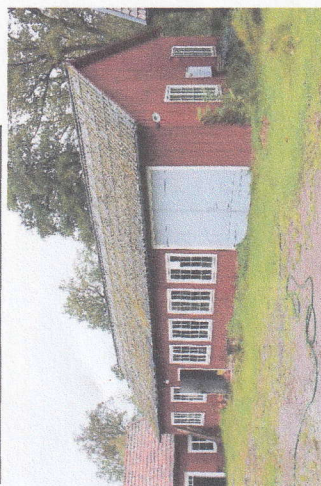
Interiör från kvarnen (1).

Gamla mekaniska verkstaden (2).

Interiör från smedjan (2).

Nya mekaniska verkstaden (3).

Brygghus, byk- och bakstuga (4).

Boningshuset (5).

Boningshus, f.d. ladugård/loge (6).

Uthus med garage m.m. (7).

Stenkällare (8).

K0771-M240

Källstorp Mekaniska (Hultgrens Mekaniska Verkstad)

KOMMUN:

SOCKEN:

MJÖKATEGORI:

VATTENDRAG:

OMFATTAR OBJEKT:

KALMAR

Ljunga

Småskalig industrimiljö

Gunnaboån

K0771-240

OMDÖME:

Mycket värdefull kulturmiljö

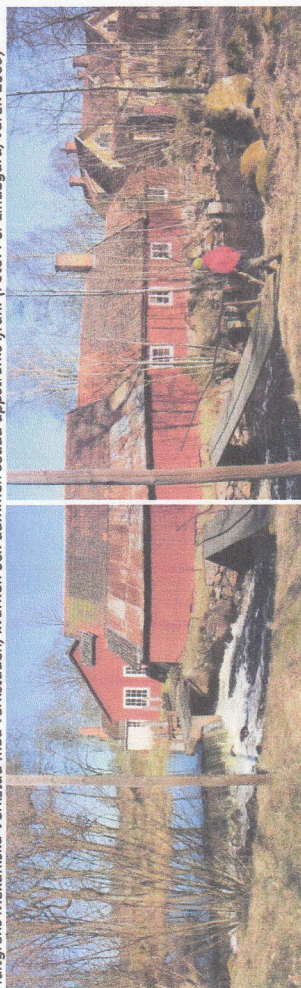
Miljön vid Hultgrens Mekaniska Verkstad och kvarn vid Gunnaboån utgör en illustrativ kulturhistorisk enhet som speglar typiska förhållanden vid en småskalig verkstadsrörelse omkring sekelskiftet 1900. Byggnadernas stora äktetsvärden, inte minst i interiörerna, samt de maskiner och andra inventarier som ännu finns i dem, gör detta till en extraordinär kulturmiljö. Dammen har en central betydelse för kulturmiljön, i synnerhet ur ett antikvariskt driftsperspektiv.

Sentrappa ned till utloppskanalen.

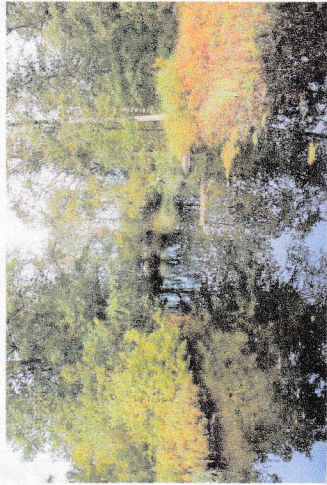
Hultgrens Mekaniska Verkstad med verkstaden, kvarnen och dammen sedda uppströms från. (Foto: Per Lindegård, våren 2009)

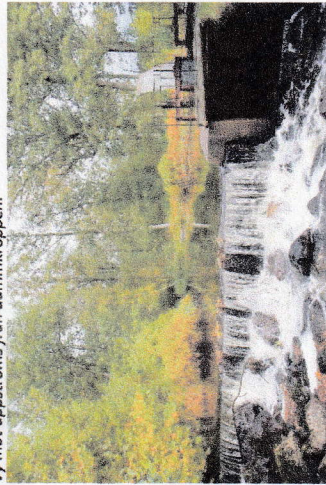
Översikt från västra åstranden. Fr. v: Mekanisk verkstad, kvarn, smedja, bykhus och boningshus. (Foto: Coco Dederling, 2009)

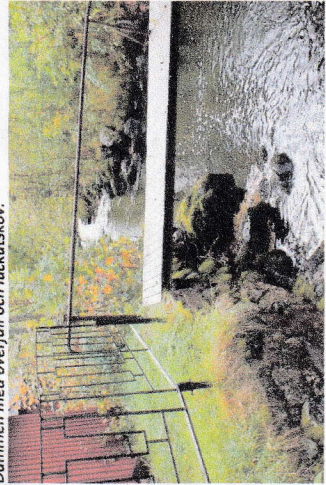
Lucktskovet och ån uppströms. (Foto: Coco Dederling, 2009)

Vy mot uppströms från dammkroppen.

Dammen med överfall och lucktskov.

Utskovsflöden vid bron, stenskadd kant mot verkstadstomten.

Utskovsflöden, vy mot nedströms från bron, t.v. gamla verkstaden.

Johansson avled 1874. Hans son, Alexander Julius Hansén, bodde kvar i ytterligare fem år och verkade som tröskverksbyggare tillsammans med svågern P O Hultgren. Från 1880 drevs kvarn, såg och mekanisk verkstad helt i familjen Hultgrens regi. Den tidigare specialiseringen på tröskverstillverkning övergavs och verksamheten breddades till att omfatta både underhåll, reparationer och beställningsbyggen av diverse mekanisk utrustning. Bland kunderna fanns många industrier, som mejerier, snickerier, sågverk och torvfabriker. Avsättningsmarknaden omfattade främst i den egna socknen med närmaste hemmabyggen. Maskindelar göts både för eget bruk och för andra. I smedjan/gamla verkstaden finns ännu gjuteriutrustning och gjutmodeller bevarade. Vissa delar tillverkades dock vid det närliggande Fredriksströms Bruk, innan det lades ned år 1906.

Vid faderns död år 1889 blev P O Hultgren ensam ägare av anläggningen. Generationsskiftet tycks ha inneburit en nysatsning. En viktig del av detta var att vattenhjulet ersattes av en turbin år 1893, kompletterad med ytterligare en turbin år 1904. Dessa finns ännu kvar och är sannolikt tillverkade vid Fredriksströms Bruk. Kring 1910 kopplades en generator in på en av dem för att ge belysningsström. Boningshuset byggdes om och ut 1904, men brann år 1916 ned till grunden, varefter ett nytt tvåfamiljshus genast uppfördes – det befintliga. Från år 1885 breddades verksamheten med ytterligare en gren, då P O Hultgren utsågs till Hushållningsällskapets maskinist, vilket innebar att han fick hjälpa lantbrukare i den södra länssdelen med maskinreparationer. När Södra Sveriges Ångpanneförening bildats 1895 blev han även deras besiktigungsman. P O Hultgrens söner Herman (f. 1873) och Albert (f. 1882) arbetade båda i firmen och gradvis kom de att överta en allt större del av ansvaret. Man sysslade mycket med reparation och underhåll av lokomobiler och andra ångmaskiner. Herman hade Yrkesinspektionens tillstånd att göra ångpannebesiktningar. Albert var den som skötte kvarnen från 1920-talet fram till nedläggningen kring 1960.

När P O Hultgren avled år 1935 ärvdes fastigheten i lika delar av barnen Herman, Selma och Albert. Även denna gång kom generationsskiftet att innebära förändringar. 1939 revs sågverksbyggnaden (sågen hade varit avvecklad sedan 1917) för att ge plats för en modernare verkstad. Vid denna tid arbetade även Hermans söner Malte (f. 1909) och Olle (f. 1914) i familjeföretaget sedan några år tillbaka. När Herman gick bort 1952 fortsatte verksamheten att drivas av bröderna fram till 1956, då Malte blev ensam innehavare av verkstadsrörelsen. I samband med det skildes verkstadstomten och boningstomten åt genom avstyckning. Kvarnverksamheten lades ned i början av 1960-talet. Sedan Albert och Selma gått bort vid mitten av 1960-talet, såldes det gamla bostadshuset till nya ägare 1967. Hultgrens Mekaniska Verkstad drevs av Malte fram till hans död 1975.

Under de dryga hundra år som verkstaden fanns, blev den genom innehavarnas skicklighet och underfundighet, känd långt utanför den egna bygden. Ända fram till slutet av 1960-talet var Malte ångpannebesiktigungsman åt Yrkesinspektionen, en befattning som då innehaft av Hultgrenarna i 80 års tid! Maltes änka och döttrar behöll verkstadsfastigheten i drygt 30 år, innan de sålde den vidare till de nuvarande ägarna 2009, vilka då ägt boningshuset sedan ett par år. Vid försäljningen såldes maskiner och inventarier från verkstaden, vilken nu inretts till finsnickeri.

Beskrivning av kulturmiljön

Landskap och omgivning

Källstorpsområdet ligger på gränsen mellan inlandets skogsbygd och kustens jordbruksbygd. Upp till Harby, just söder om Källtorp, kantas Ljungbyån och Ljungbyåsen av boplatser och gravfält som en utlöpare från den förhistoriska centralbygden. I Källtorp är fornlämningsbilden en helt annan, med enkasta fynd främst av stenyxor och slaggstycken. Trots att området idag kan ses som en del av Kalmars stadsbygd, är omgivningarna lantliga. Landskapet är relativt öppet och flackt, men ändå småbrutet med oregelbundna åkrar som bryts upp av hagar, lövträdsbestånd och stenmurskantade vägar. De två ägrenarna av Ljungbyån, huvudflödet och Gunnaboån, rinner båda genom Källstorps marker för att återförenas inom byn. Vattendraget är ständigt nära och sätter sin prägel på byns centrala delar.

Platsens kulturmiljö

Miljön vid Hultgrens Mekaniska Verkstad består av en mängd verksamhetsbyggnader, ekonomibyggnader och boningshus, många av dem uppförda kring 1870 då verkstaden etablerades. Samtliga byggnader ger ett genuint historiskt intryck såväl exteriört som interiört. I kvarnen finns tre par stenar, sikt, många inventarier, komplett kvarnverk, två turbiner av 1880-talstyp samt elverk från 1910-talet. Även i smedjan/gamla verkstaden, med jordgolv och äsja, finns bevarade inventarier, bl.a. en av de ursprungliga svarvarna. I nya verkstadshallen finns inga bevarade maskiner, men rester av den centrala transmissionsanordningen från turbinerna, samt en autentisk smedja med äsja och verktyg.

Dammen

En damm i det nuvarande läget kan säkert konstateras från år 1807. Den nuvarande överfallsdammen är av stora, kvaderformade stenar, en materialbehandling som blir vanlig först under slutet av 1800-talet. I fiskerintendentens material från 1944 anges den vara från 1868, men den kan ha byggts om i samband med att turbinen installerades 1893. Omkring 1940 gjordes sumpen och lucktskovet om i betong, varvid även vattenmagasinet på den östra stranden skoddes med detta material.

Brukande, kulturmiljöinformation

Den f.d. mekaniska verkstaden ligger intill en mindre väg, mot vilken kvarn- och verkstadsplanen vetter öppet. Ägarna, som är intresserade av platsens historia och av att värda och tillvarata de antikvariska värden som finns där, bor och arbetar i miljön. Byggnaderna har successivt renoverats varsam. Även kvarnturbinerna har renoverats. Genom ägarnas design- och hantverksrörelse är verkstadsdelen halvoffentlig. Inga kulturhistoriska informationskyltar finns på platsen.

Kulturhistoriska värden

Miljön vid Hultgrens mekaniska verkstad och kvarn utgör en illustrativ kulturhistorisk enhet som speglar typiska förhållanden vid en småskalig verkstadsrörelse omkring sekelskiftet 1900. Nya verkstaden, uppförd 1939, skulle till sin karaktär lika väl kunna varit uppförd på 1910-talet och fogar sig väl in i tidsbilden. Byggnaderna stora äktetsvärden, inte minst i interiörerna, samt de bevarade maskiner och andra inventarier som ännu finns i dem, gör detta till en extraordinär kulturmiljö. I mångfalden av byggnader och anläggningar speglas vattenbruket

K0771-M240

Källtorp Mekaniska

mest uppenbart genom dammen och kvarnen med sitt elverk, men även i den gamla och den nya verkstaden har vattenkraften och vattnet utnyttjats. Till detta kommer det lilla bykhuset och stentrappan ned till ån. De två yngre boningshusen (nr 10, 11) är av mindre betydelse för helhetsmiljön.

Dammen är av en traditionell och förmodat relativt äldre domlig typ, typisk för Ljungbyåns nedre delar, med en överfallsdamm som upptar större delen och vid sidan om denna endast ett mindre lucktskov (där en ålkästa vanligen satt), samt intagsluckor. Dammen har en central betydelse för kulturmiljön ur ett antikvariskt driftsperspektiv, men även som konstruktion, då den nuvarande damm-byggnaden överensstämmer med helhetsmiljöns åldersmässiga karaktär. Dammspeglin är inte så markant och har en underordnad betydelse för det kulturhistoriska värdet, även om den är en estetisk och rekreativ tillgång för fastighetsägarna.

Uttekad kulturmiljö

Forminnesregistret (FMIS): Ljungby 187:1. Omfattar verkstadstomten med byggnader.

Raå särskilt värdefulla vatten; H:nv:326, Möres centralbygd.

Kalmar kommuns kulturmiljöprogram; 35, Källtorp.

Referenser

Litteratur: Boken om Ljungby socken, del I (1991). Artikel: "Ett familjeföretags uppbyggnad och verksamhet under 107 år" av Herbert Hultgren) + opubl. underlag till denna artikel av Herbert Hultgren, 1989 (i kopia på Lst H). Kulturmiljöprogram för Kalmar kommun; Landsbygden (1997).

Kartor/lanthöjningskartor: Enskifteskarta över Källtorp med Källtorpsmåla, 1807. Enskifteskarta över Andragård, 1807. Handlingar för avstyckning och sammanläggning av Hultgrens fastigheter, 1956 (akt nr: 08-LU-956).

Internet: -

Databaser, GIS-skikt: SMHI dammregister. Industrihistoriskt skikt, Lst H.

Muntligt: Andreas Flink, Barbro Hultgren.

Övrigt: Renskrivna arkivhandlingar på Länsstyrelsen Kalmar län (1698/ca 1765: Källtorp Andragård, en mjölkvarn, trol ej den aktuella dammen). Fiskerintendentens inventering av år 1944, Lst H. Husforslängder 1860-1870-tal för Ljungby socken, Källtorp no 2 och 3.

K0771-M240

Källstorp Mekaniska

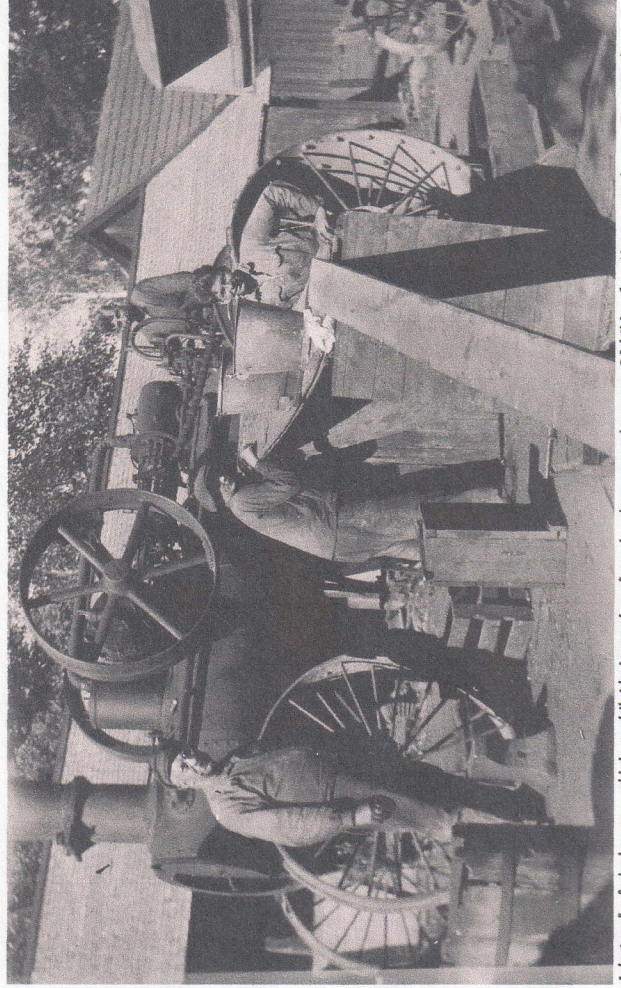
Historik

Ljungbyån rinner genom Källstorps by. Redan i början av 1800-talet hade byns fyra gårdar sina egna gårdstomter på olika platser intill ån. Till varje gård hörde ett gårdseget skvaltkvarnsstånd – Andragården hade två. De angränsande gårdarna Skärvyd/Fredriksström och Kopparmålen/Källstorpsmåla, båda med ett gemensamt förlutet med Källstorp, hade också sina egna kvarnställen. Perioden ca 1850-1950, kom de sju kvarnställena att utvecklas i olika riktning. Vid fem av dem finns idag värdefulla kulturmiljöer. Ur ett vattenorienterat kulturmiljöperspektiv kan hela Källstorpsområdet betraktas som en enda kulturmiljö där man inom ett begränsat område finner ett antal kontrasterande damnmiljöer som kan spegla många olika aspekter av hur vattendragen utnyttjats under industrialismens era. I Kalmar kommuns kulturmiljöprogram behandlas hela Källstorp med Källstorpsmåla som en miljö, medan Fredriksströms Bruk avgränsats som en särskild kulturmiljö. I förliggande inventering beskrivs de olika damnmiljöerna enskilt, då de alla ansetts förtjäna separata beskrivningar, men i värderingen av de enskilda miljöerna har hänsyn även tagits till helhetsbilden.

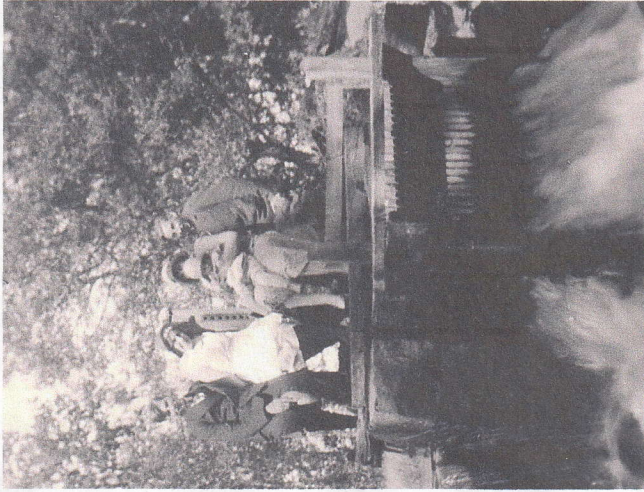
Den äldsta påträffade kartan över Källstorp är 1807 års enskifteskarta. Den visar att Östragård hade sin skvaltkvarn med två par stenar i Gunnaboån, närmare 800 meter uppströms gården. Kvarndammen gick över hela vattendraget. Vid skiftet, som stadfästes 1821, behölls kvarnen som samfärd för de båda halvårdar som skiftades ur Östragården (2:2, 2:3). Ingen av dessa halvårdar fick dock del av den angränsande marken. Den tillfall istället den ena av de två halvårdar som skiftades ur Källstorps Andragård (3:3). År 1868 innehade emellertid ägarerna till den ena av Östragårdarna, makarna Fredrik (August) Petersson och Kristina Olsson, hela kvarnätten och när de detta år även fick fasta på den av Andragårds halvårdar (3:3) där marken kring kvarnen låg, kunde de i januari 1868 sälja strömfallet, tillsammans med den närmast angränsande marken. Köpare var smeden och mjölnaren Johan Hultgren, hans son Per Olof Hultgren (f. 1842) och modellsnickaren vid Fredriksströms Bruk P. A. Jansson. Janssons andel förvärvades dock redan 1872 av P. O. Hultgren. Samtidigt med detta köptes grannfastigheten av P. O. Hultgrens svärfar, kvarnbyggaren och mjölnaren Hans Johansson. Troligen uppfördes den nuvarande kvarnen (med tre stenpar, två siktar och havrekross) av Hultgrens och Johanssons år 1868. Ganska omgående byggdes även smedja/ mekanisk verkstad och ett sågverk i direkt anslutning till kvarnen. Ett nytt boningshus i två våningar uppfördes i den gamla möllarestugans ställe, samt även tre nya ekonomibyggnader: stall, svinhus och vagnbod. Den tidigare mjölnarbyggnaden i ladugård behölls och står ännu står kvar, ombyggd till bostad.

Utsnitt ur enskifteskartan över Källstorps by, ritad år 1807. Kartan visar hur Ljungbyåns två grenar rinner centralt genom byn. I den östra grenen ses Östragårdens kvarndamm med skvalten. Kvarnstället omges av Norragårdens (=D) och Andragårdens (=C) ägor.

Arbete på gårdsplanen med lokomobil. I bakgrunden sågverk och nuvarande stuga. På bilden fr. v. Herman Hultgren, Ernst Karlsson, Malte Hultgren, Olle Hultgren. Foto förm. från 1930-talet. (Samtliga historiska foten på denna sida ur familjen Hultgrens fotosamling.)

Ovan: Vid ålkistan, cirka 1930. Fr. v: Olle Hultgren, Anna Hultgren, (kvinna med barn), Malte Hultgren. Nedan: Bertil Norman och Olle Hultgren tar en roddtur på dammen 1948.

Interiör från gamla verkstaden/smedjan, trol. sent 1910-tal. Fr. v: H Haglund, E Karlsson, Olle & Herman Hultgren.